

İSLÂM TARİHİ'NDE BİRLİK YILI THE YEAR OF UNITY IN ISLAMIC HISTORY

Necati AYKON *

Öz

Hız. Peygamber vefat ederken yerine yönetmesi için birini görevlendirmemiş, insanları kendileri ile baş başa bırakmıştır. Netice itibarıyla önce seçimle Hız. Ebûbekir, ardından tavsiye üzerine Hız. Ömer, onun ardından da şûra kararıyla Hız. Osman halife seçilmiştir. Hız. Osman'ın feci bir şekilde katledilmesinden sonra hiç kimse halife olmak istememiş, fakat isyancıların tehdidi ve Medinelilerin ısrarı üzerine Hız. Ali halifeliği kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak başta Şam valisi Hız. Muaviye olmak üzere pek çok kimse onun halifeliğini kabul etmemiştir. Hız. Ali Küfe'de İbn Mülcem tarafından ölümcül bir şekilde yaralanınca yerine oğlu Hasan'ı tavsiye etmesini istemelerine rağmen o bu konuda onları serbest bırakmıştır. Hız. Ali şehit olunca Hız. Hasan'a biat edilmiştir. Hız. Muaviye'nin hâkim olduğu Şam ve Mısır bölgesi onun karşısında yer almıştır. Şam yönetimini hizaya getirmek için savaşa çıkan Hız. Hasan barış taraftarı olması dolayısıyla Hız. Muaviye ile anlaşma yoluna gitmiş, Hicri 41 yılında anlaşma gereğince halifeliği Hız. Muaviye 'ye vermiştir. Bu sebeple bu yıla Âmu'l-Cemâ'a yani Birlik Yılı denmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan, Muaviye, Halifelik, Birlik Yılı.

Abstract

The Prophet Muhammad hadn't named a successor or told how to choose a leader before his death. As a result, initially Hazrat Abu Bakr first elected as the leader of Muslims, then Hazrat Umar chosen by most of decision makers, next Hazrat Uthman chosen by Shura council meeting were acclaimed as Caliph. After Hazrat Uthman was murdered, nobody wanted to be the leader of Muslims, but Hazrat Ali had to take over the leadership due to the threats and insistent Muslims of Medinah. However, many people - especially Mu'awiya- were against Caliph Ali. Although people asked Hazrat Ali to recommend his son, Hassan, as Caliph when he was injured in Kufa by Ibn Muljam, Hazrat Ali didn't state any opinion. Many people displayed their loyalty to Hazrat Hassan in a short time, but Damascus and Egypt stood against Hazrat Hassan. Because of being a peaceable leader, Hazrat Hassan made an agreement with Mu'awiya. According to the agreement, Hazrat Hassan abdicated and Mu'awiya became the new ruler in the 41st year of Hegira. Therefore, that year was called "Aamul-Jamaa" in other words "the year of unity"

Keywords: Hassan, Mu'awiya, Caliphate, Theyear of Unity.

GİRİŞ

Hız. Muhammed, 610 yılı Ramazan ayında risâlet görevini üstlenmiştir. Dönemin toplum yapısı inanç ve sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde birkaç hanifi ve bazı toplumsal aidiyet değerlerin dışında, dejenere olmuş genel bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Hız. Muhammed 23 yıllık Peygamberlik sürecinde Kur'an'ın ifadesiyle en güzelin örneği olmuştur (Ahzâb, 33/21). Daima tebliğ doğrultusunda haktan yana bir tavır takınmış, mazlumları korumuş, zalimlerin karşısında yer almıştır. Bu yaklaşımın bir neticesi olarak Arabistan yarımadasının önemli bir bölümünde asayiş sağlanmış, ekonomik hayat düzene girmiştir. Toplumsal ayrımcılığa son vererek; her bireyi, sosyo-kültürel merkez anlayışıyla ayrılan kalpleri iman üzere birleştirmiş, İslâm kardeşliğini temin etmiştir. Başka bir ifadeyle dönemin insanına, insanlığını hatırlatarak Hakka kul olmayı öğretmiştir. Ayrıca tüm olumsuz nedenlere rağmen görevini başarı ile tamamlamıştır. Hız. Peygamber, vefat etme anına kadar mücadeleyi hiçbir zaman bırakmamış, bu dünyayı bedenen terk ederken dahi emanetini yüz binlere teslim etmiştir (Algül, (1987), II, 59).

Hız. Peygamber'in, kendinden sonra kıyamete kadar bir peygamber gelmeyeceğini bildirmesine rağmen, ruhunu teslim ederken ümmetin başına kimin geçeceği noktasında en ufak bir işaret bırakmamıştır. Söz konusu mesele zaman ilerledikçe dikkatleri üzerinde toplamış ve başa kimin geçeceği düşüncesi yoğunluk kazanmıştır.

Hız. Peygamber'in beklenmedik vefatı, ashâbı arasında derin bir üzüntü uyandırmıştır. Bu şaşkınlığı üzerinden atamayan sahabe bir anda ne yapacağını, nasıl davranacağını bir türlü kestirememiştir. Kur'an-ı Kerim açık bir ifadeyle yaratılmış olan her canlının ölümü tadacağını bildirmesine rağmen (Enbiyâ, 21/35; Zümer, 39/30) sahabeler, sevgi ve muhabbetlerinden dolayı Peygamberin vefatını kabullenmekte zorlanmışlardır. Haliyle bu yaklaşım tarzı, belirsizliği meydana getirmiştir. Bu sırada Hız. Ebû Bekir kızı Hız.

* Dr., Burdur Anadolu İmam Hatip Lisesi Arapça Öğretmeni. necatiaykon@hotmail.com

Aişe'nin odasında bulunan peygamberin yanına girmiş ve üzüntüsüne rağmen metanetin korumuştur. Hz. Ebübekir, Peygamberin vefat ettiğine şahit olunca insanlar arasına çıkmış ve şöyle seslenmiştir: "Ey İnsanlar! Sizden her kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki, Muhammed ölmüştür. Ancak Allah'a tapanlar ise bilsinler ki, Allah ölmez, ebedidir." (İbn Hişâm, (1936), IV,307; Taberî, ts., III,199 vd.; İbnü'l-Esir, (1965), II, 325 vd.) Daha sonra da Âl-i İmrân Sûresinin 144. âyetini okumuştur: Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Muhammed ölür veya öldürülürse, siz geriye mi döneceksiniz? Her kim geri dönerse, Allah'a hiçbir zarar vermiş olmaz. Allah, şükredenleri ödüllendirecektir.

Hâlbuki ashabin o güne kadar bu ayeti defalarca okuduğu bilinmektedir. Söz konusu ayetin tezahürü, sahabeler üzerinde peygamberin vefatından sonra daha tesirli olduğu ortaya çıkmaktadır. Vefatın ardından Hz. Ömer gibi bazı şahıslar, olayın ehemmiyetinden dolayı bazı sözler sarf etmişlerdir. Söz gelimi "Kim peygamber öldü, derse kılıcımınla onu öldürürüm." (Sarıcık, 2002, 20) uyarısı, insanların bizzat öldürülmesi gerektiğini değil, durumun nazikliğini, olaya metanetli yaklaşılarak sakin olunması gerektiğini vurgulamak içindir. Ayrıca bu gibi sözlerin dillendirilmesi, toplum içerisinde tetikte bekleyen fırsatçılara, meydanı bırakmamak için sarf edilen çabanın rağbeti olarak da değerlendirmek mümkündür.

İkazlar doğrultusunda toplum, sükûnete bürünmüş, tabir yerindeyse her birey kendine gelmiştir. Genellikle yaklaşımlar, soğukkanlılık üzerine devam etmiştir. Ashabın bir kısmı Hz. Peygamberin yıkanma, tekfin ve defin işlerine yönelmiştir. Peygamberin vefatı her ne kadar önemli olsa da Ashabın büyük bir kısmı, toplum arasında endişeyle karşılanan daha önemli meseleler için Ben-î Sakîfe'de bir araya gelmiştir (Taberî, ts.,III, 201 vd; İbnü'l-Esir, (1965), II, 326).

Böyle bir günde böyle önemli bir olayın neden oldubittiye getirildiği sorusu akla gelmesi muhtemeldir. 23 Yıllık Risalet Döneminde Hz. Peygamber'in ahirete irtihal etmesi kadar Müslümanlara daha ağır gelen bir durum yaşanmamıştır. Ancak her ne kadar İslâm Medeniyeti, Hz. Peygamber tarafından imar edilmiş olsa da bu kritik süreçte suiistimal zihniyetli kişi veya kişilerin fitneyi körükleyeceği ihtimali önemlilik arz etmektedir.

Söz gelimi Hz. Peygamberin sağlığında bile yalancı peygamberlerin türemeye başlaması örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bazı çevrelerin düşmanca tavırları doğrultusunda fırsat kolladıkları bilinmektedir. Bu kritik geçiş sürecinin hemen atlatılması ve Müslümanların birliğinin temin edilmesi için ümmetin başına geçecek kişinin belirlenmesi, zorunluluk oluşturmıştır. Yapılan müzakereler neticesinde Hz. Ebubekir halife olarak seçilmiştir (Taberî,ts.,III, 206 vd; İbnü'l-Esir, (1965), II, 326 vd.).

Hz. Ebubekir, iki yıl halifelik yapmıştır. Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra Müslümanlar arasındaki kritik sürecin tekrar yaşanmaması fikri Hz. Ebubekir'in son zamanlarında belirginleşmiştir. Bundan dolayı İslâm dünyası nazik bir dönemden geçmesi hasebiyle kendisinden sonra uzun bir seçim dönemine girmenin doğru olmayacağını, böylece kendisinin yerine birini bırakma niyetinin daha da ağır hale geldiği bilinmektedir. Böylece Hz. Ebubekir yaptığı istişareler neticesinde Hz. Ömer'i aday göstermiş ve halkın uygun görmesiyle Hz. Ömer'e biat edilmiştir (Taberî, ts.,III, 428-431; İbnü'l-Esir, (1965), II, 426 vd.).

Hz. Ömer, on yıl ümmetin başında halifelik yaptıktan sonra Ebû Lü'lü adında bir Mecûsi köle tarafından suikasta uğramıştır. Vefat etmeden önce kendi yerine halife olacak kişiyi belirleme yetkisini Aşere-i Mübeşşere'den altı kişilik bir şuraya bırakmıştır. Bu kişiler; Hz. Osman, Hz. Ali, Sa'd bin Ebî Vakkas, Talha bin Ubeydullah, Abdurrahman bin Avf, Zübeyr bin Avvâm'dır. Yedinci kişi olarak oğlu Abdullah bu mecliste bulunacaktır. Yapılacak seçime dâhil olmayacak ancak oyların eşit olması halinde bir tarafı tercih ederek seçimin sonuçlanmasına yardımcı olacaktır. Şûra üyelerine üç gün süre verilmiştir (Taberî, ts.,III, 227 vd; İbnü'l-Esir, (1965), III, 66 vd.).

Bu kritik dönem biraz zorlu geçmiştir. Çünkü içerde müzakereler devam ederken dışarıda bazı olumsuz olaylar meydana gelmiştir. Hâşim Oğulları ile Ümeyye Oğulları'nın taraftarları arasında cahiliye dönemindeki sürtüşmelerin tekrar gün yüzüne çıkma riski belirginleşmeye başlamıştır. Müzakerede üyelerden dördü çekilince Hz. Osman ile Hz. Ali aday olarak kalmıştır. Uzun süren istişare ve görüşmeler neticesinde Hz. Osman'a biat edilmiştir (Taberî, ts.,III, 227-240; İbnü'l-Esir, (1965),III, 66-80).

On iki yıl halifelik yapan Hz. Osman, son dönemlerinde meydana gelen ve ardı kesilmeyen fitnelerin sonucunda Medine'ye hâkim olan asi grup tarafından şehit edilmiştir. Bu sıcak gelişmenin ardından İslâm Devleti başsız kalmış, halifenin seçilmesi zorunluluk olmuştur. Bu çetrefilli süreçten nemalanan asilerin tüm tehdidine rağmen bir halife adayı bulunamamıştır. Teklif edilenlerin hemen hepsi bu işten kaçmıştır. Neticede Medinelilerin ısrarı üzerine Hz. Ali gönülsüz de olsa bu görevi kabul etmiştir (Taberî, III, 427 vd.;İbnü'l-Esir, (1965), III, 191 vd.).

HZ. HASAN DÖNEMİ

1. Hz. Hasan'ın Halife Seçilmesi

Hz. Ali Dönemi, Râşid Halifeler Dönemi'nin en çalkantılı zamanıdır. Cemel Vakâsı ve Sıffin Savaşında çok büyük problemler yaşanmıştır. Söz gelimi İslâm dünyasına çok büyük sıkıntılar çıkaran Haricilerle kanlı bir savaşa girişilmiştir. Haricilerin büyük bir bölümü ortadan kaldırılmıştır. Ancak problem tamamen ortadan kalkmış değildir. Halife Kûfe'de sabah namazına giderken Harici olan Abdurrahman bin Mülcem tarafından ağır bir şekilde yaralanmış ve daha sonra şehit olmuştur. Hz. Ali'nin şehit olması üzerine katili kısas edilerek öldürülmüştür (Taberi, IV, 143 vd; İbnü'l-Esîr, (1965), III, 393; Ya'kûbî, ts.,II, 212).

Telkinlere rağmen yerine kimseyi teklif etmemiştir. Ancak oğlu Hasan hakkındaki görüşünü sormaları üzerine olumlu veya olumsuz bir şey söylememiştir. Takdiri onlara bırakmıştır. Hz. Ali'nin ölümünden iki gün sonra toplanılmış olması, o ana kadar halifenin kim olacağı konusunda bir ittifakın bulunmadığını göstermektedir. Ancak Hz. Hasan ön plana çıkmasıyla ve Kûfelilerin çok farklı bir etnik yapıda olması nedeniyle Kays bin Sa'd hemen ona biat ederek insanların endişesini gidermiştir. Böylece çıkması muhtemel bir fitnenin önlendiğini söylemek mümkündür (Söylemez, (2001), 459).

Toplantıda bulunanlar, Şevval 40/ Şubat 661 tarihinde Hz. Hasan'a halife olarak biat etmek istemişlerdir. Biat metninde: "Allah'ın Kitabına ve Allah Resulünün sünnetine göre Hasan'a itaat etmek üzere, barış içinde olduğu kimselerle barış, savaş içinde olduğu kimselerle savaşmak üzere..." (İbnü'l-Esîr, (1965),III, 403) ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler üzerine Kûfeliler, Hz. Hasan'ın pek savaş taraftarı olmadığını ve kendileri gibi düşünmediğini hesap ederek kardeşi Hz. Hüseyin'e yönelmişler ancak ağabeyi dururken kendisinin halife olmayacağını ifade etmesi üzerine tekrar Hz. Hasan'a gelerek biat etmişlerdir. Ona ilk biat eden kişi kırk bin kişiyle beraber Kays bin Sa'd el-Ensârî'dir. Merkezi biatten sonra başta Irak olmak üzere İran, Mekke, Medineliler de bağlılıklarını bildirmişlerdir. Kısa zamanda babasına biat etmiş olan tüm belde sakinleri bütünüyle onun arkasında olduklarını bildirmişlerdir. Yalnız Şam ve Mısır, Muaviye'nin emrinde oldukları için biat etmemişlerdir (Taberi, IV, 158 vd; İbnü'l-Esîr, (1965), III, 393 vd, 403; İbn Kesîr, (1992), VIII, 14-16; İbn Kuteybe, ts., I, 140; Mes'ûdî, (1997), II, 459-460; İbn Haldûn (1971), II, 186).

Hz. Hasan zaman kaybetmeden söz konusu bölgelerin desteğini almak için bu kısımlara hâkim olan Hz. Muaviye'ye bir mektup yazarak onun da biatını istemiştir. Fakat Hz. Muaviye avantajlı bir konuma yükseldiğinin farkına varmıştır. Karşısında deneyimsiz ve genç birinin olması, onunla mücadele etmenin daha kolay yapılabilmesi ihtimali gibi sebeplerden dolayı teklifi reddettiği düşünülebilir. Daha sonra Hemen biat alıp halifeliğini ilan etmiştir (Sarıçam, 1997, 281). Hz. Ali'nin vefatına kadar Şam Emîri olan Hz. Muaviye bu tarihten itibaren *Emîru'l-Mü'minîn* yani halife olarak anılmaya başlanmıştır (İbnü'l-Esîr, (1965), III, 403-404).

2. Hz. Hasan ile Hz. Muaviye'nin Savaş Hazırlıkları

İslâm Dünyasının başında bir tane halife olması gerekirken bu dönemde iki halifenin benimsenmesi, yeni problemlerin doğmasını körüklemiştir. Söz konusu arızı durum çözülemediği takdirde, daha büyük problemlerin meydana gelmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Bu noktada ilk akla gelen savaş endişesidir. Negatif olayların hızlı gelişmesi ve iki tarafın kararlılığı, savaşın eşliğinde olunduğunu kuvvetlendirmektedir. Bir diğer husus ise; Hz. Ali vefat etmeden önce Şam yönetimini itaat altına almak ve fitneyi önlemek amacıyla büyük bir ordu hazırlayıp Şam üzerine yürümeyi planlamasıdır. Ancak ömrü buna yetmemiştir. Ayrıca bu dönemde; her ne kadar Hz. Ali idealini gerçekleştiremese de aynı zihni taşıyan ve bu düşünceye biat eden hazır bir gücün varlığı hissedilmiştir. Nitekim emrinde olan 40 bin kişilik güç Hz. Hasan'a ölümüne biat ettiği bilinmektedir (İbnü'l-Esîr, (1965), III, 405).

Öte yandan Şam yönetimi, kendine göre plan hazırlıklarına başlamıştır. Hz. Ali Hâricilerin eliyle bertaraf edilmiştir. Ancak akabinde oğlu Hz. Hasan'a biat gerçekleşmiş ve kısa zamanda Şam ve Mısır'ın dışındaki tüm İslâm dünyası safını belli etmiştir. Eğer Şam Yönetimi, hemen bir çözüm bulamazsa Hz. Hasan yönetimi istikrar kazanacak, kuvvetlenecek, daha da önemli olan kendi yönetimleri de büyük bir sıkıntıya girecektir. Böylece büyük bir kuvvetle hilafet merkezi Kûfe'ye (Irak) doğru savaşmak üzere yola çıkmıştır (İbnü'l-Esîr, (1965), III, 405). Kısa zamanda böyle bir hamlenin oluşması, farklı çözüm yollarını aramaktan ziyade kısa zamanda kesin karar doğrultusunda niyetin oluştuğunun bir göstergesi olduğunu kuvvetlendirmektedir.

Diğer taraftan henüz yönetimde altıncı ayına girmiş olan Hz. Hasan, 12 bin kişinin öncüsü olduğu 40 kişilik ordusuyla Kûfe'den çıkmış, daha sonra Meskin ve Medâin'de konaklamıştır (İbnü'l-Esîr, (1965), III, 405). İki tarafın bu hamlesi, olası bir savaşın eşğine geldiğini göstermektedir. Bu yargıyı destekleyen en büyük delil ise iki büyük kuvvetin birbirine doğru hızla yaklaşmasıdır.

Hız. Hasan merkez orduyla yoluna devam ederken 12 bin kişilik öncü kuvvetin komutanı Kays bin Sa'd'ın öldürüldüğü haberi yankılanmaya, söz konusu birliğin de bozulduğu haberi bazı askerler arasında yayılmaya başlamıştır. Bu sıcak olay karşısında meydana gelen hadisenin algı operasyonu gibi stratejik bir hamle olup olmadığı araştırılmadan bazı askerleri büyük bir korku kapladığı bilinmektedir. Askerler arasında meydana gelen zihni kargaşa; ne yaptığını bilmeyen kişiliklerin oluşmasına, böylece halifeleri olan Hız. Hasan'ın çadırını ve mallarını yağmalama gibi negatif tepkimelere neden olmuştur. Bu kargaşa esnasında, Halifenin altındaki yaygıyı dahi çekip alacak kadar ileri gidilmiştir. Hatta büyük bir ihtimalle fırsattan yararlanmak isteyen Cerrâhbin Sinân el-Esedî adındaki bir Hâricî halifeyi uyluğundan yaralamıştır. Bu olaylara sinirlenen Hız. Hasan ordugâhtan ayrılıp Medâin'de bulunan bir köşke yerleşmiştir. Muhtâr bin Ebî Ubeyd'in amcası, Medâin'in valisi Sa'd bin Mes'ud es-Sekafî'dir. Heyecanlı bir genç olan Muhtâr; amcasına, zengin olabileceğini ve kendini emniyet altına alabileceğini, buna karşılık olarak Hız. Hasan'ı yakalayıp Hız. Muaviye'ye teslim etmesi gerektiğini söylediye de amcası Sa'd, bu teklifi şiddetle reddettiği bilinmektedir (Taberî, III, 159; İbnü'l-Esîr, (1965), III, 405).

Hız. Hasan'ın ordusu farklı fikirlere sahip olan kişilerden oluşmuştur. Ayrıca ordunun çoğunluğunu teşkil eden taraf, savaşlardan dolayı yorgun ve pek çok yakını kaybetmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı savaşmak istemeyenler, ordu içerisinde ağırlık oluşturduğu kaynaklarda geçmektedir (Söylemez, (2001) 462).

Diğer yandan Hız. Muaviye büyük bir ordu ile üzerlerine doğru gelirken stratejik politikasıyla çekebildiği kişi veya kişileri kendi safına çekmeye çalışmıştır. Söz gelimi Ordu Komutanı Ubeydullah bin Abbâs'ı 1.000.000 dirhem karşılığında kendi safına çekmeyi başarmıştır. Eğer 8.000 kişi ile geçtiğini rivayetini kabul edersek, Kûfe ordusunda çözülme başladığını göstermektedir (Ya'kûbî, ts.,II, 214).

Bu bilgiler doğrultusunda; Ordu içerisinde her an bir provoke hareketi yapabilecek, ayrılık tohumları ekebilecek Hız. Ali ve Hız. Hasan'a düşman olan ve kimliklerini gizlemiş kişiler bulunduğunu kuvvetlendirmektedir. Ayrıca ordunun dışarıdan gelebilecek pozitif veya negatif her türlü habere kanabileceğini ve etkilenmeye müsait olduğunu, hatta kendi ordusu içinde bile halifenin can güvenliğinin tehlike altında kaldığını, böylece 40 bin kişinin biat ettiği Kûfe ordusundaki disiplin zayıflığını ortaya koymaktadır (Sarıcık, (2002) 267). Buna karşılık Şam ordusu disiplinli, düzenli ve itaatkârlığı ön plana çıkmaktadır.

3. Hız. Hasan'ın Hız. Muaviye'ye Mektup Göndermesi

Hız. Hasan, askerlerin itaat konusunda zayıflığını, ordu içerisinde menfaatin ön plana çıktığını görünce, böylece söz konusu olumsuzluklara şahit olduktan sonra savaşma fikrinin aceleci bir tavırla karar verildiğini ve yanlış olduğunu anlamıştır. Çünkü onda, mevcut orduyla savaşa girildiğinde telafisi mümkün olmayan negatif problemlerin doğacağı fikrin ağırlığı galip gelmiştir. Bu problemin en azından bir şeyler yapılarak önlenmesi gerektiğini düşünerek, anlaşılma umuduyla halifelikten feragat edebileceğini bildiren bir mektubu Hız. Muaviye'ye göndermiştir. Daha sonra gelişen bu sıcak olaylar karşısında Hız. Hüseyin ve Abdullah bin Ca'fer'e haber vermiştir. Hız. Hüseyin ise; "Şimdi sen, Muaviye'nin yaptıklarını doğruluyorsun da babanın yaptıklarını yalanlıyorsun?" (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406) diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Ancak Hız. Hasan, kardeşinin bazı konuları bilmediğini ve kendisinin bildiği şeylerin olduğunu söyleyerek yaptığı işten geri adım atmamıştır (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406).

Hız. Hasan'ın mektubu Hız. Muaviye'ye geldiğinde Hız. Muaviye mektubu yanında saklı tutmuştur. Ancak bu mektup gelmeden önce Hız. Muaviye, Abdullah bin Âmir ile Abdurrahman bin Semûre bin Habîb bin Abdi Şems'i Hız. Hasan'a göndermiştir. Bu şahıslarla birlikte Hız. Muaviye, Hız. Hasan'a istediğini yazabileceğini bildirdiği bir mektup ile birlikte altı mühürlü boş bir kâğıt göndermiştir. Bunu gören Hız. Hasan daha önceki mektupta yazdığı isteklerinin kat kat fazlasını istemiştir. Yeni isteklerin yazılı bulunduğu bu mühürlü kâğıdı yanında alıkoymuştur. Daha sonra Hız. Muaviye ile anlaşılma sonrası mektubu ortaya çıkarıp gereğini yapmasını istemiş; ancak Hız. Muaviye istediğini elde ettikten sonra Hız. Hasan'ın tüm isteklerini yerine getirdiğini söyleyerek kâğıtta yazanları yerine getirmekten kaçınmıştır (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406).

Yakubi'ye göre; Hız. Muaviye, barış yapmak için Muğîre bin Şu'be, Abdullah bin Âmir ve Abdurrahman bin Ümmü Mektûm'u Hız. Hasan'a göndermiştir. Bu şahıslar onunla Medâin'de görüşmüştür. Asker buluşmayı öğrenince çadırı ve içindekileri yağmalayarak saldırmıştır. Hatta kargaşa esnasında Hız. Hasan yaralanmıştır (Ya'kûbî, ts.,II, 215).

Hadisenin bu şekilde cereyan etmesi, mektupların birbirini beklemeden gönderildiğini göstermektedir (Kapar, (1998) 38). İlk mektup Hız. Hasan tarafından gönderilmesine rağmen, muhatabının eline geçmeden Hız. Muaviye ona altı mühürlü boş bir kâğıt göndermesi dikkat çekicidir. Hız. Hasan bu

fırsatı değerlendirmek istediğinden, önceki mektupta taleplerinden daha fazlasını kâğıda yazmış, ancak bu mektubu Hz. Muaviye'ye gönderme yerine yanında saklı tutmuştur (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406).

Daha sonra anlaşma sağlanıp Hz. Muaviye hilafeti teslim almak için Kûfe'ye gelince Hz. Hasan mühürlü kâğıtta yazılı olan isteklerini ondan yerine getirmesini istemiştir. Ancak Hz. Muaviye, mühürlü kâğıdın kendisine verilmemesini, onda nelerin yazılı olduğunu bilmediğini, bu sebeple daha önce kendisine gönderilen kâğıtta yazılan istekleri yerine getireceğini bildirmiştir. Mühürlü kâğıt Hz. Hasan ile Hz. Muaviye arasında olduğu için içeriği tam olarak bilinmemektedir. Ancak isteklerin ne olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı değişiklikler olmakla birlikte İbnü'l-Esîr'in rivayetinde mektupta şu isteklerin yazılı olduğu bilinmektedir:

- Kûfe'deki Beytül-Mâl'in kendisine teslim edilmesi, beş milyon dirhemlik bir tutarın verilmesi, Fars illerindeki Dârabcerd şehir haracının verilmesi ve Hz. Ali'ye küfredilmemesidir (Taberî, V, 159; İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406-407; İbn Kesîr, (1992) X, 16).

Bunların dışında bazı kaynaklarda bir takım şartlardan da bahsedilmektedir. Bu maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Hz. Muaviye hayatta olduğu sürece hilafet makamında kalacaktır. Ondan sonra Hz. Hasan halife olacaktır (İbn Kuteybe, ts., I, 140; İbn Kesîr, (1992) VIII, 41; Suyûtî, (1952) 191).
- Hz. Muaviye'nin ölümünden sonra halife seçimi Müslümanlardan oluşan şûrâ tarafından gerçekleştirilecektir (Hasan (1964) I, 278).
- Hz. Hasan'ın kendisi için beş milyon, kardeşi Hüseyin için de iki milyon dirhem talep etmiştir (Lammens, (1967) 309).
- Hz. Hasan, taraftarları için eman istemiş, kendisinden sonra Hz. Muaviye veliyaht tayin etmeden şûra ile seçim yapılmasını ön görmüştür (Makdîsi, (1916) V, 236).

Küfür meselesinde kesin bir söz alnamamıştır. Her ne kadar hayatta iken küfredilmemesi ve bunu duymaması yönündeki hassasiyet gündeme getirilerek kabul edilmiş olmasına rağmen, söz konusu talep yerine getirilmemiştir. Diğer taraftan Basralılar, kendi feyleri olduğu gerekçesiyle Dârabcerd şehrinin haracını vermeyeceklerini söylemişlerdir. Araştırma kapsamında bu davranışın bizzat Basralıların kendi fikri olmadığını aksine Hz. Muaviye'nin verdiği talimatla gerçekleştiğini söylemek mümkündür (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 406). Ayrıca Hz. Hasan mektupta yazdığı isteklerden sadece borçlarına karşılık aldığı Kûfe beytülmalindeki beş milyon dirhem dışında başka bir şey elde edemediği de bilinmektedir (Paşa, ts., II, 478).

4. Halifeliğin Hz. Muaviye'ye Teslim Edilmesi

Mektuplaşma ve görüşmeler devam ederken Hz. Hasan okuduğu hutbeler ve yaptığı konuşmalarla Kûfe halkına hem serzenişlerde bulunmuş, hem de zihni kargaşa yaşayan halkın durumunu çözmek istemiştir. Diğer tabirle halkın nabzını ve fikriyatını çözmek için psiko-sosyal analizlere başvurmuştur. Söz gelimi bir hutbesinde Allah'a hamd-ü sena ettikten sonra Şamlılarla olan durumdan bahsederek özeleştirici perspektifinde kendilerinin ne duruma düştüğünü şu ifadelerle düşüncelerini beyan etmiştir: "*Biliniz ki, Muaviye bizi hiçbir izzeti, şerefi ve adaletli yönü olmayan bir hususa çağırmıştır. Eğer ölümü tercih edecek olursanız hemen Muaviye'nin bu teklifini kesinlikle reddeder ve onu Allah'ın hükmü ve kılıçların ağızıyla muhakeme ederiz. Şayet dünya hayatını tercih edecek olursanız o zaman da teklifimi kabul ederseniz bu hususta rızanızı alırız.*" (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 407). Hz. Hasan'ın bu konuşması üzerine orada bulunanlar tek bir ağızdan; "*Biz hayatta kalmayı arzu ederiz, hemen barış yap*" sözünü haykırarak yinelemişlerdir (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 407).

Dönemin halkı kritik bir süreç yaşamasından dolayı iki taraf barışarak antlaşmada karar kılmıştır. Böylece Hz. Muaviye halifeliği almak üzere Kûfe'ye geldiğinde şehir halkı onu şehir dışında karşılamıştır. Kûfe mescidindeki konuşmaların ardından önce Hz. Hasan, daha sonra da tüm halk Hz. Muaviye'ye biat etmişlerdir. Ayrıca Hz. Hasan, öncü kuvvet komutanı Kays bin Sa'd'a mektup göndererek Kûfe'ye gelip yeni halifeye biat etmesini istemiştir. Mektup gelince Kays askerlerine durumu bildirmiştir. Askerlerin büyük bir kısmı, biatten tarafa görüşlerini ortaya koyarak biat etmişlerdir. Ancak Kays bin Sa'd, onun gibi düşünen adamlarıyla oradan ayrılarak biat etmemiştir (Taberî, *Târîh*, V, 160; İbnü'l-Esîr, (1965) III, 408).

Hz. Muaviye, yönetimi 24-25 Rabülevvel 41 / 28-29 Temmuz 661 teslim almıştır. Başkabir rivayete göre ise Rabüülâhîr veya Cemâziyelevvel ayında yönetim tamamen ele geçirdiği kaydedilmektedir. Buna göre Hz. Hasan'ın halifelik süresi, yönetimi Rabülevvel ayında devrettiğini söyleyen tarihçilere göre beş buçuk ay; Rebüülâhîr ayında devrettiğini söyleyenlere göre altı aydan fazla; Cemâziyelevvel ayında devrettiğini kaydedenlere göre ise yedi aydan fazla sürmüştür (Taberî, V, 163; İbnü'l-Esîr, (1965) III, 407; İbn Kesîr, (1992) X, 19).

Hız. Muaviye, uzun süredir aşama aşama gerçekleştirdiği iktidar mücadelesini üstünlükle kazanması, kendisi dışında İslâm toplumuna çok pahalıya mal olmuştur. Sancılı bir mücadele sonucunda Hız. Muaviye muzaffer bir komutan edasıyla ordusuyla birlikte muhaliflerin başkenti Kûfe'ye giderek halkın biatını almıştır. Netice de Hız. Osman'ın öldürülmesinden hemen sonra fiziki olarak ikiye bölünen İslâm dünyası bu sefer tamamıyla halife olarak Muaviye bin Ebî Süfyân'ın idaresi altına girmiştir. Ancak son on yıldan bu yana siyâsi yönden tamamen farklılaşan duygular, usta idareci bir kimsenin idaresi altında sadece sinelere gizlenmiştir (Ayca, (1990), 179). Hilafetin devir teslim işlemleri bittikten sonra Hız. Hasan Medine'ye gitme kararı almıştır. Daha sonra ailesini ve ehl-i beytini yanına alarak Kûfe'den ayrılırken şehir halkı arkasından ağlayarak uğurlamıştır (Taberî, V, 165; İbnü'l-Esîr, (1965) III, 408; İbn Kesîr, (1992) X, 20).

5. Hız. Muaviye'nin Kaysbin Sa'd ile Anlaşması

Yaşanan bu hadiseler Kays'ın hoşuna gitmemiştir. Bu sebeple sonuna kadar mücadele etmekte kararlılığını sergilemiştir. Biatın gerçekleşmesi doğrultusunda Halife ve komutanlar dâhil olmak üzere büyük bir kitle karşı tarafa geçmiştir. Kays yanında kalan az miktardaki bir kısım adamlarıyla mücadele etmek için sözleşmiştir. Ancak Hız. Muaviye bu gelişmenin iyi olmadığını, çözülmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle Kays'a kendisine itaat etmesi için mektuplar yazmıştır. Hatta Hız. Hasan'a teklif ettiği gibi istediği şartları belli etmesi için altı mühürlü boş bir sözleşme kâğıdı göndermiştir.

Hız. Muaviye'nin müşavirlerinden olan Amr bin el-Âs ise Kays'ın bu hareketini uygun görmüyor ve Kays ile savaşılması yönünde telkinlerde bulunuyordu. Halife ise savaşa taraftarı olmadığını ve bunun nelere mal olacağını şu sözlerle belirtmiştir: *"Yavaş ol bakalım. Onlarla savaşa tutuştığımız takdirde Şamlılardan kendi sayılarınca adam öldürmedikten sonra bu işten kurtulamayız. Bu kadar adam kaybettikten sonra da yaşamının ne anlamı var? Vallahi savaşmaktan başka hiçbir çare kalmayınca kadar asla savaşa yoluna gitmeyeceğim."* (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 409.)

Halife Muaviye'nin davranışı ve iyi niyetli çabası kısa zamanda sonuç vermiştir. Kays kendisine böyle bir teklif gelince kendisi ve Hız. Ali taraftarları için kanlarının ve mallarının güvenliğinden başka hiçbir şeyi şart koşmamış ve mal isteğinde bulunmamıştır. Halifenin onun bu isteklerini kabul etmesi üzerine Kays da ona gelerek itaatini bildirmiştir (Taberî, V, 164. İbnü'l-Esîr, (1965) III, 409; İbn Haldûn, (1971) II, 187; Makdisî, (1916) V, 237). Kays bin Sa'd'ın biat etmesini, İslam ümmetinin birliği merkezinde yeni bir döneme girildiğinin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Hız. Osman'ın katline neden olan fitne olaylarının başlamasından itibaren takribi on yıl süren fetret devri ile Hakem olayından sonra takribi beş yıl devam eden iki başlılık sona ermiştir. Böylece İslâm dünyası bir lider etrafında biatını ortaya koymuştur. Bu sebepten dolayı hicri 41. Yılı *Âmu'l-Cemâ'a* yani *Birlik Yılı* olarak adlandırılmıştır (İbn Kesîr, (1992) X, 41).

6. Barış Yapılmasının Nedenleri

Hız. Hasan Halife olarak seçildikten sonra kendisine biat etmeyen muhaliflerle savaşa niyetini dahi gerçekleştirmek için aktif rol üstlenmesine rağmen sulh yolunu tercih etmesi dikkat çekicidir. Bu noktada şu ifadeler üzerinden konuya devam etmek yerinde olacaktır. Hız. Hasan'ı bu noktaya getiren sebepler neydi, neden böyle bir görevi bırakmak ihtiyacını duydu? Bu konu üzerinde pek çok yorumlar yapılmıştır. Değerlendirmeler genel olarak şu yargılar çerçevesinde şekillenmiştir.

1. Hız. Hasan halife olarak kendisine biat edenlere; *"Savaştığımla savaşacak, barıştığımla barış yapacaksınız."* (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 403) dediğinde orada bulunanlar, kendilerinin istedikleri gibi halife olamayacağı fikrine kapılmalarıdır. Diğer yönden Hız. Hüseyin'e Halifelik teklif etmelerine rağmen kabul etmeyince tekrar Hız. Hasan'a gelip isteksiz de olsa biat etmeleridir. Söz gelimi karşı çıkanların içerisinde bulunan ve söz konusu olayları hazmedemeyen Kays bin Sa'd'ın biatı buna örnek olarak verilebilir. Öte yandan Hız. Hasan halife olduktan sonra Kays'ı ordu komutanlığından alıp yerine Abdullah bin Abbâs veya Ubeydullah bin Abbâs'ı tayin etmesi, olayların başından bu yana barışa taraftar olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirenler tarafından sebep olarak belirtilmiştir (Taberî, V, 158).
2. Hız. Hasan, Hız. Muaviye ile mektuplaştığı sırada Iraklılara yaptığı konuşmalarda dillendirdiği gibi Şamlılarla çarpışmanın ileri dönemlerde ümmet içerisinde çok büyük bir düşmanlığa dönüşeceği endişesini taşımasıdır. Ayrıca Sıffin ve Nehrevân'da ölenlerin intikamının sürüp gideceğini ve bunun da hiç kimseye bir fayda sağlamayacağını ifade ederek onlara: *"Biliniz ki, Muaviye bizi hiçbir izzeti, şerefi ve adaletli yönü olmayan bir hususa çağırmıştır. Eğer ölümü tercih edecek olursanız hemen Muaviye'nin bu teklifini kesinlikle reddeder ve onu Allah'ın hükmü ve kılıçların ağızıyla muhakeme ederiz. Şayet dünya hayatını tercih edecek olursanız o zaman da teklifimi kabul ederseniz bu hususta rızanızı alırız."* demesi üzerine orada bulunanlar; *"Biz hayatta kalmayı arzu"*

ederiz, hemen barış yap." diyerek kendilerinin de barış yanlısı olduklarını göstermeleri, bir diğer sebep olarak değerlendirilebilir (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 407).

3. Hz. Hasan'a; "Seni böyle davranmaya hangi sebepler sürükledi?" diye sorulduğunda; "Dünya hayatını terk etmeyi tercih ettim. Kûfelilerin kendilerine asla inanılmayacak kimseler olduğunu ve onlara güvenen kimsenin mutlaka yenilgiye uğradığını gördüm. Onlardan hiç birinin diğerine ne bir görüş konusunda ne de bir arzusunda benzediği görülmemiştir. Onlar sürekli olarak ayrılık içindedirler. Onların ne bir iyilikte, ne de bir kötülükte asla birliktelikleri yoktur. Babam onların yüzünden birçok konuda sıkıntılar çekmiştir. Temenni ederim ki benim ayrılmamdan sonra kurtuluşa ererler." (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 408) şeklinde cevap vermesi, fitnelerin önüne geçmek için geliştirilen siyasi bir denge politikası üzerinden davrandığını kuvvetli ihtimalle sebep olarak göstermek mümkündür.
4. Hz. Hasan'ın halifeliği vermesine sebep olarak gösterilen bir diğer neden; Hz. Muaviye ile karşılaşması halinde ordularının Şamlılar karşısında yenileceği propagandasının yapılması ve Iraklıların kendisinden ayrılması sebebiyle kan dökülmesini istemeyen Hz. Hasan'ın, Müslüman kanının boş yere dökülmesini önlemek amacıyla anlaşma yolunu seçmesidir (Hasan, (1964) I, 278).
5. Bu gelişmeler esnasında antlaşma gereği Hz. Muaviye'den sonra halifenin şûrâ ile seçileceğinin kararlaştırılmasından dolayı Muaviye ile Hasan arasında halife seçimi için şûrâ toplantısının mümkün olmaması, Hz. Hasan'ın ümmetin kurtuluşu için halifelikten çekilmesine diğer sebep olarak görülebilir (Makdîsi, (1916) V, 236; Hasan, (1964) I, 278).
6. Hz. Hasan Iraklılar tarafından halife seçilmesine ve kısa zamanda diğer bölgelerden de biat haberleri gelmesine rağmen, Şam-Mısır bölgeleri desteğini vermediği için Hz. Hasan'ın halifeliğini kabul etmemişlerdir. Bu süreçte Hz. Osman döneminin sonlarında ortaya çıkan ve bir türlü söndürülemeyen isyan ve fitne ateşi devam ederken kritik süreçten nemalananlar geri adım atmamıştır. Bu noktada İslâm ümmetinin selameti için taraflardan birinin fedakârlıkta bulunması gerekiyordu (Paşa, ts., 478 vd.). Bu fedakârlığı sergilen Hz. Hasan olmuştur. Kendisi hakkında Hz. Peygamberin söylediği haber gerçekleşmiştir. Bir gün Hz. Peygamber minbere çıkmış ve Hz. Hasan'ı göstererek; "Benim bu oğlum seyyiddir. Müslümanlardan iki büyük grubun arasını birleştirecektir." (Buhârî, (1981), Fiten 20) buyurması dikkat çekicidir.
7. Müslümanlar arasında meydana gelebilecek bir savaşın sorumluluğunu üstlenmek, söz konusu savaşta taraf olmak, bir Müslüman'ın özellikle Peygamberin torunu olan Hz. Hasan'ın rahat bir şekilde yapabileceği bir iş olmadığı sebepler arasındadır.

Ayrıca savaşın, pozitif yanından ziyade negatif yönünün daha fazla olduğu malum olmasına rağmen, bu hususta karar vermenin zorluğudur. Öte yandan Hz. Hasan, babasının halifeliği zamanında birçok olaya bizzat şahit olmuş ve iç savaşların bir çözüm olmadığını, Müslüman birliğinin zayıflamasından başka bir sonuç getirmediğini görmüştür. Bundan dolayı ümmet için fedakârlık yapılması gerektiğini anlamıştır.

1. Hz. Hasan'ı barış yapmaya sevk eden olaylardan biri de komutanı Ubeydullah bin Abbâs'ın Hz. Muaviye ile anlaşarak onun tarafına geçmiş olmasıdır. İktidar mücadelesinin çirkin yüzünü gören Hz. Hasan'ın komutan olarak tayin ettiği bir yakını tarafından terk edilmesi barış ile ilgili düşüncelerinin oluşmasında rol oynamıştır.
2. Bir diğer husus, Hz. Hasan'ın siyasi birikim açısından Hz. Muaviye'den zayıf olmasıdır. Söz gelimi Hz. Muaviye; Mekke'nin siyasetle uğrasan bir aile içerisinde büyümüş, Hz. Ömer döneminden bu yana Suriye'de valilik yapmış, Hz. Ali gibi Müslüman çoğunluğunun biatını almış bir halifeyle mücadele etmeyi göze almış bir şahsiyettir. Ayrıca yaş itibarıyla Hz. Hasan'dan büyük olması, Hz. Muaviye iktidara geldiğinde siyasi şartlar aleyhine dönmesi ve içsel kargaşa sebebiyle Hz. Hasan'ın Hz. Muaviye ile baş etmesinin pek mümkün olmadığı diğer sebepler arasında gösterilmektedir (Demircan, (2014), 248-249).
3. Hz. Hasan'ı anlaşmaya zorlayan sebepler, dış etkenlerle birlikte şahsında aranması yerinde olacaktır. Çünkü o, Iraklıların ortaya koyduğu görüntü sebebiyle savaşmak taraftarı olmadığını her hareketiyle ortaya koymuş ve bunu açık bir ifadeyle hissettirmiştir. Mallarının yağmalanması, şahsına saldırılması ve özellikle ordunun dağılması bunun açık bir ifadesidir (Aycan, (1990), 177).

Hz. Hasan'ın halifelik dönemi, sadece İslam düşünürleri tarafından değerlendirilmemiş, aynı zamanda batı müsteşrikleri nezdinde de farklı eleştirilere maruz kalmıştır. Söz gelimi halifeliğin Hz. Muaviye'ye bırakılması konusunda batılı araştırmacılardan biri olan Julies Welhausen; "Hasan kendisini

olaylara hâkim olacak durumda hissetmedi. Hakkını da Muaviye'ye sattı. Sonradan neden aldığının iki mislini istemediğine pişman oldu." (Welhausen, (1963), 50) yorumunu yaparak aciz ve menfaatine düşkün olarak göstermiştir. H. Lammens, menfaatini ön plana çıkarmıştır (Lammens, (1967), 309). Carl Brockelman; "Ordularını sevk etme hususunda karar verebilecek kudretten acizdi." (Brockelman, (1964), 65) değerlendirmesinde bulunarak çaresiz olduğunu ifade etmektedir. Philip K.Hitti ise söz konusu açıklamalara yakın ifadeler kullanarak konuyu izah edip Hz. Muaviye'nin ondan daha kudretli olduğunu vurgulamaktadır (Hitti, (1989) II, 302). Batı müsteşrikleri konuyu objektiflikten ziyade öznel bir tavırla yorumlamaları dikkat çekmektedir. Yaklaşım tarzları, konuya hâkim olmadıklarını kuvvetlendirmektedir.

Her ne kadar Hz. Hasan halifelikten feragat etse de bu sürecin hemen gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Halifelikten çekilme olayı hemen bir anda verilmiş bir karar olmadığını, aksine uzun bir süreç düşünülerek verildiği bilinmektedir. Destekçileri konumundaki Küfelilerin aşağıda belirtilmiş olan tavırlarını sergilemeleri ve diğer nedenler olarak belirtilen sebeplerin varlığı, kritiğin daha iyi anlaşılması için önem oluşturmaktadır:

Küfelilerin durmadan fikir değiştirmeleridir. Küfeliler ölümüne biat etmelerine rağmen savaşa noktasında isteksiz bir şekilde davranmalarındadır. Küfeliler basit bir olay karşısında itidalli yaklaşımdan ziyade ortalığı ayağa kaldıracak özellikteki karakter yapılarının olmasıdır. Hz. Ali döneminde bu tür olaylara şahit olan Hz. Hasan'ın hadiseleri uzun süreli tahlil etmesidir. Karşısında disiplinli ve itaatkâr; kendi tarafında ise dağınık bir ordunun varlığıdır. Hz. Hasan'ın ordusunu olumlu-olumsuz ihtimal açısından düşünüldüğünde; iki tarafın da canla başla savaşması ihtimalinin kuvvetliliğidir. İki taraftan her biri yenilsin ya da yenilmesin savaşta çok büyük can kayıpları meydana geleceği, böylece kaybeden tarafın Müslüman ümmeti olacağı kaygısıdır (Algül, (1987) II, 554).

Her ne kadar savaşta yenme veya yenilme ihtimali olmasına rağmen bazı çevreler tarafından halifeliğin teslim edilmesi acizyet olarak görülse de; Hz. Hasan, itidalli yaklaşımıyla on binlerce Müslüman'ın ölmesine neden olacak büyük bir fitnenin önüne geçmiş ve yaklaşık on yıldır devam eden fitne ateşini söndürmüştür. Ayrıca güçlü iki büyük topluluğun barışına vesile olarak, ortadaki çekişme en azından zahiri itibarıyla ortadan kalkmıştır. Böylece İslâm Dünyası tek lider etrafında toplanmıştır. Bu gelişmenin bir neticesi olarak Emevîler döneminde fetihlerin önü açılmıştır (Sarıcık, (2002) II, 272-273).

Diğer taraftan değerlendirildiğinde dönemin insanların, önceki itaatkâr durumunun zayıfladığı düşünülebilir. Ayrıca halifelik makamında Hz. Hasan gibi halim selim, barışsever, sakin, yumuşak huylu, cömert, vakarlı, siyaseti ve mücadeleyi sevmeyen bir yönetici karakterinden ziyade; yeri geldiğinde Hz. Muaviye gibi yumuşak huyluluğun yanında sert mizaçlı olan ve bu şekilde muamele edebilen bir karaktere ihtiyaç olduğunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Araştırma dâhilinde bu kritik süreçte başa geçecek en uygun kişinin Hz. Muaviye olduğu da göze çarpmaktadır. Asıl maksadın şer'î hükümlerin yerine getirilmesi olduğundan dolayı itidal merkezinde Hz. Muaviye'ye biat edilmiştir (Paşa, ts., I, 481). Dönemin fitnessini körükleyen Hâricî zihniyet taraftarları, kısa zamanda bertaraf edilince ümmet derin bir nefes almıştır (İbnü'l-Esîr, (1965) III, 409).

Öte yandan Hz. Hasan yapıcı tutumuyla İslâm dünyasındaki siyasi çekişmelerin sona ermesinde büyük rol oynamıştır (Fığlalı, (1997), 283). Mes'ûdî'nin deyişiyle; Hz. Hasan, kendini azlederek işi başkasına teslim eden ilk halifedir (Kapar, (1998), 39). Söz konusu kritik dönemde fitnelerin peş peşe patlak vermesi, İslâm dünyasını olumsuzluğa sürüklemiştir. Hâlbuki birliğin sağlanması ve fitnelerin önüne geçilmesi için şuur perspektifinde tüm mücadeleyi ortaya koymak, bu çetrefilli süreçte her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulan ve dönemin her bireyine düşen bir görev olmalıydı. Diğer tabirle ümmetin yaralanmaması için birkaç kişiden ziyade tüm ümmet bireyleri, bu birliğin sağlanması için mücadelelerini sergilemeleri bir zorunluluktur.

SONUÇ

Araştırma dâhilinde Hz. Hasan, ne kendi taraftarları içerisindeki fitne çıkarmak isteyenlerin dediği gibi ne İslâm'ın yüz karası, ne Müslümanları zillete düşüren, ne batılı müsteşriklerin savunduğu gibi aciz, zafiyet düşkünü, menfaatperest, ne de görevden kaçan bir kimsedir. Dönemin kritik problemleri ve zor şartlar, halifelik görevini bırakma noktasına getirmiştir. Ayrıca kendine düşeni yapmış ve İslâm dünyasının bir bayrak altında toplanmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan Hz. Muaviye'nin yapıcı tutumu da göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar bazı zümreler Hz. Muaviye'nin koltuk hürsünden dolayı yüksek meblağlar dağıtarak idealine ulaşmak istediğini ifade etseler de o, bir taraftan ordusuyla ilerleyerek güç gösterisi yaparken diğer taraftan ise kesenin ağzını açarak anlaşmanın yollarını aramıştır. Bu tavır, Müslümanlar arasında kuvvetli ihtimal olan kan dökmenin önüne geçmiştir.

Olayları, geçtiği zaman çerçevesinde düşünmek en isabetli karar olsa gerektir. Dönemin şartları içerisinde her iki taraf elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Bir taraf birliği, tevhidi sağlamak için çalışan bir peygamberin torunu, diğer taraf ise kendine göre düşüncesi olan ve bu birlik sayesinde İslâm dünyasının tarih içerisinde söz sahibi bir devlet olmasını isteyen bir liderdir. Aynı anda iki başın bulunması mümkün olmayacağına göre ikisinden birinin fedakârlık yapması gerekiyordu. Hz. Hasan, bu fedakârlığı ortaya koyan taraf olmuştur.

Ayrıca Müslümanlar arasında 7. yüzyılda gerçekleşen bu kritik dönem, aşılabilir halde gelişseydi, bazı kışkırtmalar/fitnelere doğrudan telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurması kaçınılmaz olabilirdi. Hatta daha da ileri gidilerek, kendisini Müslüman olarak atfeden kişi veya gruplar, kendi emelleri doğrultusunda diğer Müslümanları zor durumda bırakabilir, belki de Müslümanların öldürülmesine vesile olabilirdi.

Bu kritik dönemde mutedil yaklaşarak içsel/dışsal negatif problemler karşısında çözüm üretmek adına iki taraf da soğukkanlılığını ortaya koyarak İslam coğrafyasının menfaati için titiz davranarak istişare komisyonu doğrultusunda pozitif kararlar oluşturmuştur. Bu yaklaşım tarzı, İslam birliğinin korunması için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu tavır, Müslümanların kendi içinde birlik oluşturması, Bir binanın iç içe geçmiş tuğlaları olarak tarif edilen Müslümanların İslam ekseninde birleşmesi, menfaatlerinden vazgeçmesi, dini bir görev olduğunu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin(1987). *İslâm Târîhi*, (II).İstanbul: Gonca Yayınları.
- Brockelman, Carl (1964).*İslâm Devletleri ve Milletleri Tarihi*. (I). Çev: Neşet Çağatay Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmâil (1981).*Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Demircan, Adnan (2014). *İlk Dönem İslam Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi(1997). Hasan. *İslâm Ansiklopedisi*. (VI). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleymân bin Eş'âs es-Sicistânî (1994). *Sünenü Ebî Dâvûd*, Tahkik: Sitki Muhammed Cemil, Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Hasan, İbrahim Hasan (1964).*Târîhu'l-İslâm* (I).Mısır: Yayın Yok.
- Hittî, Philip K.(1989). *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi* (II). çev.: Salih Tuğ.İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- İbn Abdîrabbîh, Ebû Umer bin Muhammed el-Endelûsî (1949-1965).*el-İkdü'l-Ferîd*(I-VII). Kâhire: Yayınevi Yok.
- İbnü'l-Esir, İzzuddîn Ebû'l-Hasen Ali el-Cezerî (1965).*el-Kâmil fî't-Târîh*, (II-III). Beyrût: Yayınevi Yok.
- İbn Haldûn, Abdurrahmânbin Muhammed (1971).*Kitâbü'l-İber* (Târîhu İbn Haldûn),Beyrût: Yayınevi Yok.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdîmelik (1936) *Sîratü'n-Nebeviyye*(IV). Mısır: Dâru'l-Ma'rîfe.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ ed-Dimeşkî (1992)*el-Bidâye ve'n-Nihâye* (X). Beyrût. Dâru'l-Fikr.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Dineverî (ts.).*el-İmâmeve's-Siyâse* (I-II).Tahkik: Tâhâ Muhammed ez-Zeynî. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (ts.). *Tabakâtü'l-Kübrâ* (II).Beyrût: Dâru Sâder.
- Kapar, Mehmet Ali (1998).*Halifeliğin Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Lammens, H. (1967). "Hasan" *İslam Ansiklopedisi* (V). İstanbul: Milli Eğitim Yayınları
- Makdisî, Zebed Mutahher bin Tâhir (1916)*Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*(VI). Paris: Yayınevi Yok.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Hüseyin (1997).*Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*(II-III). Tahkik: Saîd Muhammed el-Lehhâm, Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Paşa, Ahmet Cevdet (ts.). *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîhu Hulefâ*. (I). İstanbul: Merve Yayın Dağıtım.
- Sarıçık, Murat (2002).*Dört Halife* (I-II). İstanbul: Nesil Yayınları.
- Sarıçam, İbrahim (1997).*Emevî-Hâşimî İlişkileri* Ankara: TDV Yayınları.
- Söylemez, M. Mahfuz (2001).Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devrinin Arka Planı. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, S. 3-4, s. 459, 462.
- Süyûtî, Abdurrahman bin Ebi Bekr bin Muhammed (1952).*Târîhu'l-Hulefâ*. Mısır (İstanbul Tıpkıbasım): Eser yayınevi.
- Taberî, Muhammed bin Cerîr (ts.) *Târîhu'r-Rusulve'l-Mülûk* (III-V). Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. Kâhire: Dâru'l-Meârif.
- Welhausen Julius; *Arap Devleti ve Sükûtu* (1963).Çev: Fikret Kızıltan. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ya'kûbî, Ahmed bin EbîYa'kûb (ts.). *Târîhu'l-Ya'kûbî* (II). Beyrût: Yayınevi Yok.